कक्षीवान् दैर्घतमस औशिजः।उषाः । त्रिष्टुप् ।

पृथू रथो दक्षिणाया अयोज्यैनं देवासो अमृतासो अस्थुः।

कृष्णादुदस्थादर्या३ विहायाश्चिकित्सन्ती मानुषाय क्षयाय॥ १.१२३.०१

दक्षिणायाः- समर्थायाः। पृथू रथः- महान् रथः। अयोजि- युक्तः। एनम्- एतं रथं लक्ष्यप्रापकगतिप्रतीकमृताख्यम्। अमृतासः- अमरणशीलाः। देवासः- द्योतनशक्तयः। अस्थुः- उपासते। अर्या- आर्यशीला। विहायाः- महती। विहाया इति महन्नाम यास्कमते। मानुषाय क्षयाय- मनुष्यसमूहाय। चिकित्सन्ती- ज्ञापयन्ती। कृष्णात्- अन्धकारमतिक्रम्य। उदस्थात्- उदेति ॥१ ॥

पूर्वा विश्वस्माद्भुवनादबोधि जयन्ती वाजं बृहती सनुत्री।

उच्चा व्यख्यद्युवतिः पुनर्भूरोषा अगन्प्रथमा पूर्वहूतौ॥ १.१२३.०२

पूर्वा- प्राचीना सनातनी। विश्वस्माद्भुवनात्- सर्वस्माज्जगतः। अबोधि- प्रबुद्धा। वाजम्- सम्पदम्। जयन्ती। बृहती- महती। सनुत्री- प्रकाशप्रदा। उच्चा व्यख्यत्- उन्नता व्याप्नोति। युवतिः- तरुणी। पुनर्भूः- पौनः पुन्येन जायमाना। उषाः- ज्ञानोदयदेवता। प्रथमा- मुख्या। पूर्वहूतौ- पूर्वाह्वान एव। अगन्- आगच्छति ॥२॥

यदद्य भागं विभजासि नृभ्य उषो देवि मर्त्यत्रा सुजाते।

देवो नो अत्र सविता दमूना अनागसो वोचति सूर्याय॥ १.१२३.०३

Dr. Rangaji

WEBOLIM

यत्- यदा। अद्य- इदानीम्। नृभ्यः- उपासकेभ्यः। मर्त्यत्रा- मनुष्यपालिका सती। सुजाते- शोभनजन्मवति। उषो देवि- ज्ञानोदयदेवते। भागं विभजासि- भजनीयं स्वप्रकाशं विभज्य ददासि। तदा। अत्र। दमूनाः- दान्तमना इति यास्कः। सविता देवः- प्रेरक आत्मसूर्यः। अनागसः- पापरहितान्। नः- अस्मान् प्रति। सूर्याय- अर्चिरादिमार्गाय। वोचति- उपदिशति ॥३॥

गृहंगृहमहना यात्यच्छा दिवेदिवे अधि नामा दधाना।

सिषासन्ती द्योतना शश्वदागादग्रमग्रमिद्भजते वसूनाम्॥ १.१२३.०४

अहना- उषाः। दिवेदिवे- प्रतिदिनं प्रभाते। अधि- अधिकम्। नाम- जप्तव्यं मन्त्रम्। दधाना- बिभ्रती। गृहंगृहम्- उपासकानां प्रतिसदनम्। अच्छा- अभिलक्ष्य। याति- आगच्छति। सिषासन्ती- संभक्तुमिच्छन्ती। द्योतना- प्रकाशयुक्ता। शश्वत्- शाश्वताय कालाय। आ- समन्तात्। अगात्- आगच्छति। वसूनाम्- संपदाम्। अग्रमग्रमित्- मुख्यांशमेव। भजते- स्वाश्रितेभ्यो विभजते ॥४॥

भगस्य स्वसा वरुणस्य जामिरुषः सूनृते प्रथमा जरस्व।

पश्चा स दध्या यो अघस्य धाता जयेम तं दक्षिणया रथेन॥ १.१२३.०५

भगस्य- भाग्याधिदैवतस्य। स्वसा- सहोदरी। वरुणस्य- ऋताधिदैवतस्यापि। जामिः- बन्धुः सती। उषः- ज्ञानोदयदेवते। सूनृते- प्रियहिततत्त्वे। प्रथमा- मुख्या सती। जरस्व- स्तुता भव। यास्कमते जरतिः स्तुत्यर्थः। पश्चा- पश्चात्। यः। अघस्य धाता- पापी। सः। दध्याः- अस्मत्तो निर्गच्छतु। दध्यतिर्गत्यर्थो यास्कमते। तम्- तादृशं दुष्टम्। दक्षिणया- समर्थयोषसा। रथेन- उषसो वाहनभूतेनर्तेन। जयेम ॥५॥

Dr. Rangaji

WEBOLIM

उदीरतां सूनृता उत्पुरंधीरुदग्नयः शुशुचानासो अस्थुः।

स्पार्हा वसूनि तमसापगूळ्हाविष्कृण्वन्त्युषसो विभातीः॥ १.१२३.०६

सूनृताः- प्रियहितवाचः। उदीरताम्- उद्गच्छन्तु। पुरन्धीः- धारणाशक्तयः। उत्- उद्गच्छन्तु। अग्नयः- सर्वभूतहितक्रतुप्रणाल्यः। शुशुचानासः- दीप्यमानाः। उत् अस्थुः- उत्तिष्ठन्तु। विभातीः- प्रकाशमानाः। उषसः- ज्ञानोदयदेवताः। तमसा- अन्धकारेण। अपगूळ्हाः- आच्छादिताः। स्पार्हा- स्पृहणीयाः। वसूनि- संपदः। आविः कृण्वति- आविष्कुर्वन्ति ॥६॥

अपान्यदेत्यभ्य१न्यदेति विषुरूपे अहनी सं चरेते।

परिक्षितोस्तमो अन्या गुहाकरद्यौदुषाः शोशुचता रथेन॥ १.१२३.०७

विषुरूपे- नानारूपे। अहनी- अहश्च रात्रिश्च। मनुष्यप्रज्ञा च दैवप्रज्ञा च। सञ्चरेते- सञ्चरतः। अन्यत्- अन्या रात्रिः। अप एति- अपगच्छति। अन्यत्- अहः। अभि एति- अभिगच्छति। परिक्षितोः- पर्यायेण निवसतोः। तमः- अन्धकाररूपिणी। अन्या- रात्रिः। गुहा अकः- सर्वं गूहयति। उषाः- अहर्देवता तु। शोशुचता- प्रकाशेन। रथेन- स्ववाहनेन। अद्यौत्- सर्वं प्रकाशयति। अध्यात्मसाधने दैवप्रज्ञयैव दैवी संपत् संयक् प्रकाशिता भवतीति भावः ॥७॥

सदृशीरद्य सदृशीरिदु श्वो दीर्घं सचन्ते वरुणस्य धाम।

अनवद्यास्त्रिंशतं योजनान्येकैका क्रतुं परि यन्ति सद्यः॥ १.१२३.०८

सदृशीः- समानाः। अद्य- अस्मिन्दिनेपि। सदृशीः- समानाः। इत्- एव। श्वः- आगामिदिनेपि। उषसः- विद्याः। वरुणस्य- प्रकृतिनियतिदैवतस्य। धाम- सदनम्। दीर्घं- दीर्घकालम्। सचन्ति-

Dr. Rangani
WEBOLIM

परिचरन्ति। अनवद्याः- अदोषाः। त्रिंशतं योजनानि- दीर्घाध्वानमिति भावः। सद्यः- क्षणेन। एकैका- प्रत्येकं विद्या। क्रतुम्- प्रज्ञाम्। परि यन्ति- परितः गच्छन्ति ॥८॥

जानत्यह्नः प्रथमस्य नाम शुक्रा कृष्णादजनिष्ट श्वितीची।

ऋतस्य योषा न मिनाति धामाहरहर्निष्कृतमाचरन्ती॥ १.१२३.०९

प्रथमस्य- मुख्यायाः। अह्नः- अर्चिरादिगतेः। नाम- मन्त्रम्। जानती- अवगच्छन्ती। श्वितीची- दीप्ता। शुक्रा- शुभ्रा। कृष्णात्- रात्रेः मनुष्यप्रज्ञासाधनादिति भावः। अजनिष्ट- अजायत। योषा- सा नारी। तस्य धाम- ऋतसदनम्। न मिनाति- न हिनस्ति। अहरहः- प्रतिदिनम्। निष्कृतमाचरन्ती- मण्डयन्ती आगच्छति ॥९॥

कन्येव तन्वा३ शाशदानाँ एषि देवि देवमियक्षमाणम्।

संस्मयमाना युवतिः पुरस्तादाविर्वक्षांसि कृणुषे विभाती॥ १.१२३.१०

देवि- देवते। इयक्षमाणम्- यष्टुमिच्छन्तम्। सर्वसङ्ग्रहमिच्छन्तमिति भावः। यज सङ्गतिकरणे। देवम्- सूर्यम्। तन्वा- रूपेण। शशमाना- प्रकाशयुक्ता। कन्येव- पुत्रीव। एषि- गच्छसि। संस्मयमाना- सुस्मिता। युवतिः- नित्यकिशोरी। विभाती- विशेषभास्वती। पुरस्तात्- पुरतः। वक्षांसि- वक्षस्थलोपलक्षितस्वहृदयम्। आविः कृणुषे- प्रकटयसि ॥१०॥

सुसंकाशा मातृमृष्टेव योषाविस्तन्वं कृणुषे दृशे कम्।

भद्रा त्वमुषो वितरं व्युच्छ न तत्ते अन्या उषसो नशन्त॥ १.१२३.११

Dr. Rangani

WEBOLIM

मातृमृष्टा- मातृमण्डिता। योषाः- बाला। इव। सुसङ्काशा- सुशोभना। दृशे- दर्शनाय। कम्- सुखमयम्। तन्वम्- रूपम्। आविः कृणुषे- प्रकटयसि। उषः- ज्ञानोदयदेवते। भद्रा- कल्याणी सती। त्वम्। वितरम्- विशिष्टतरम्। व्युच्छ- अन्धकारं विवास्य प्रकाशय। ते- तव। तत्- तद्द्योतनम्। अन्या उषसः। न नशन्त- न नाशयन्तु। एकया विद्यया अन्यासां विद्यानां नाशो मा भवत्विति प्रार्थनम्॥११॥

अश्वावतीर्गोमतीर्विश्ववारा यतमाना रश्मिभिः सूर्यस्य।

परा च यन्ति पुनरा च यन्ति भद्रा नाम वहमाना उषासः॥ १.१२३.१२

अश्वावतीः- सुप्राणाः। गोमतीः- सुज्ञानाः। विश्ववाराः- सर्ववरेण्याः। सूर्यस्य- आत्मसूर्यस्य। रश्मिभिः- चिद्रश्मिभिः। यतमानाः- इतोऽप्युपासकस्याध्यात्मवृद्ध्यर्थं प्रयत्नं कुर्वत्यः। भद्रा नाम- शोभनमन्त्रम्। वहमानाः। उषासः- विद्याः। परा च यन्ति- दूरदेशमपि प्रयान्ति। पुनरा च यन्ति- अस्मान् प्रति च पुनरायान्ति। विद्यानामस्मच्चित्ततो विस्तारभावोभिमुखीभावश्च योगशास्त्रे प्रसिद्धावनुभवसिद्धौ च। ॥१२॥

ऋतस्य रश्मिममनुयच्छमाना भद्रम्भद्रं क्रतुमस्मासु धेहि।

उषो नो अद्य सुहवा व्युच्छास्मासु रायो मघवत्सु च स्युः॥ १.१२३.१३

ऋतस्य- प्रकृतिनियतिभूतसत्यस्य। रश्मिम्- शक्तिम्। अनुयच्छमाना- अनुप्रदात्री। अस्मासु। भद्रंभद्रं क्रतुम्- अभ्युदयनिःश्रेयसात्मकसङ्कल्पम्। धेहि- धारय। उषः- विद्ये। अद्य- इदानीम्। सुहवा- सुष्ठु आहूता। नः- अस्मदर्थम्। व्युच्छ- तमो विवासय प्रकाशेन व्याप्नुहि। मघवत्सु- दैवसंपद्वत्सु। अस्मासु च। रायः- दानयोग्यधनानि। स्युः- भवन्तु॥१३॥

Dr. Rangaji

WEBOLIM